

УДК 343(477)(094.4)

Ю. А. Кармазін,

Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, народний депутат України, заслужений юрист України,
м. Київ, вул. Банкова, 6-8.

Є. Л. Стрельцов,

проректор Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова,
завідуючий кафедрою ЕПФ, доктор юридичних наук, професор,
м. Одеса, вул. Дворянська, 2

**НОВИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ:
ПЕРШИЙ ПОГЛЯД**

У статті будуть розглянуті положення нового Кримінального кодексу України.

Ключові слова: новий Кримінальний кодекс, поняття злочину, склад злочину, покарання та його види, положення Особливої частини

6 квітня 2001 року Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний кодекс України, який вступає в дію з 1 вересня цього року.

Новий Кримінальний кодекс складається з двох частин: Загальної і Особливої. У цьому кодексі немає глав, а є розділи. У Загальній частині 15, в Особливій частині 20 розділів, та прикінцеві і перехідні положення. У Загальній частині сформульовані принципи положення щодо злочину та покарання. У розділах Особливої частини, яка побудована за так званім лінійним принципом, є кримінально-правові норми, в яких указані конкретні злочинні діяння та покарання, які можуть за це наступити.

Безумовно, дуже складним завданням є практично відразу, в тому ж квітні — початку травня, дати повний, систематизований коментар до нового Кримінального кодексу. Це, як здається, буде робитися поступово, аргументовано тощо. У нашому, можливо, першому коментарі ми спробуємо визначити основні положення нового кодексу, положення, які відрізняють новий кодекс від нині діючого. Потрібно враховувати, що цей коментар ми давали, враховуючи не тільки наше сучасне суспільне станови-

ще, але і минулу нашу судову, прокурорську і слідчу діяльність.

Прийняття нового кодексу, це, безумовно, важливий крок у побудові правової держави, створенні необхідної законодавчої бази для удосконалення захисту прав і свобод громадян, економічної та політичної систем, суспільного життя, демократизації українського кримінального законодавства. Цей кодекс, якщо можна так сказати, покликаний до життя реформаторськими процесами, які проходять в Україні, сконцентрував у собі підсумки нового соціально-економічного устрою і повинен сприяти становленню нового суспільства, ствердженню в ньому національних та загальнолюдських ідей. Як відомо, це четвертий Кримінальний кодекс в Україні і перший, який був прийнятий в самостійній державі.

Розуміння процесу прийняття кодексу дає можливість стверджувати, що в країні завершився досить суттєвий етап реформування кримінального законодавства. Основу реформи законодавства складала важливі положення, які характеризують мету та зміст нового кодексу. Для першого коментаря, з цих положень, можна виділити наступне:

1. Говорячи про мету створення цього кодексу, в широкому, соціально-економічному, та більш вузькому, професійному розумінні цього поняття, можна виділити наступні положення. Нове кримінальне законодавство має мету правового забезпечення охорони кримінально-правовими засобами нових правовідносин, які за останні сорок років з часу прийняття нині діючого кодексу зазнали серйозних змін, насамперед після прийняття Конституції України 1996 року та визнання в статті 9 цього основного документа того факту, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Потрібно також враховувати, що положення цього кодексу мають загальну мету — попередження злочинності.

Новий кодекс повинен бути, умовно кажучи, простим, зрозумілим для населення та юристів, як вчених так і практиків: суддів, адвокатів, прокурорських співробітників, співробітників органів СБУ і МВС тощо. Мабуть, умовно кажучи, "простота" в розумінні цього кодексу буде також працювати на попередження злочинності.

Він створений таким чином, щоб не виникала необхідність давати постійні тлумачення або керівні роз'яснення практично усім його положенням з боку Конституційного або Верховного судів України.

У кодексі закріплені найкращі та найважливіші досягнення вітчизняної кримінально-правової науки, щоби дати, по можливості, єдині визначення до тих правових положень та понять, до яких зараз є різні підходи у вчених або в юридичних школах. Тому для багатьох таких положень та понять у кодексі надається законодавче визначення або тлумачення. У Загальній частині кодексу це, наприклад, стосується таких понять, як замах на злочин, умисел і його види тощо.

2. Якщо розглянути змістовні правові положення, які є в новому кодексі, то можна вказати на наступне:

а) В Україні вже сталися принципові

зміни в розстановці ціннісно-нормативних пріоритетів у протидії злочинності. У новому кодексі чітко визнано, що людина в цивілізованих країнах є найвищою суспільною цінністю. Згідно з цим загальним положенням у кодексі послідовно проведений принцип пріоритету загальнолюдських цінностей, оголошена орієнтація на максимальне забезпечення охорони особистості, всебічну охорону життя, здоров'я, честі, гідності, прав і свобод громадян, їх недоторканості. Саме тому суттєво відрізняються завдання, які ставились до Кримінального кодексу 1960 року і Кримінальному кодексу 2001 року.

Якщо перший мав завданням, в першу чергу, охорону "суспільного ладу України, його політичної та економічної систем власності" і тільки потім — "особи, прав і свобод громадян і всього правопорядку від злочинних посягань", то новий кодекс зробив своїм завданням "правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина", а вже потім — "власності, громадського порядку і громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам".

б) Суттєве розширення завдань, що поставлені перед новим кодексом, свідчить про якісно новий рівень підходів до нової ролі, яку має грати кримінальне право в суспільстві. Ці положення повністю реалізують статтю 3 Конституції України, відповідно до якої "людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю... утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави" [1, с.4]. Тому в Особливій частині нового кодексу, згідно з об'єктами груп злочинів, вже існує схема, в якій першою поставлена людина, потім — суспільство і вже потім — держава.

в) Нове кримінальне законодавство послідовно проводить також принципи демократизації і гуманізму. Це — законність, рівність перед законом, вина

при скоєнні суспільно небезпечного діяння, справедливість відповідальності тощо. Взагалі, коли мова йде, як вже було сказано, про побудову правової держави, то новий кодекс повинен нести у своєму змісті гуманістичні ідеї та положення.

г) Новий кримінальний кодекс України також закріплює положення, що злочинне діяння, його покарання тощо визначаються тільки цим кодексом (ст. 3). Застосування до особи покарання має не тільки загальні засади, а й окреме важливе законодавче зазначення, що "особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне і достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів" (ч. 2, ст. 65).

Говорячи про це, необхідно звернути увагу ще на одне важливе положення нового кодексу, яке пов'язане з вказаним. У відповідності зі ст. 62 Конституції України "Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки їй вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду" [1, с. 61].

Коли це так, то що тоді можна сказати про щорічні припинення сотень тисяч справ проти громадян України за так званими нереабілітуючими обставинами? У зв'язку з чим автори послідовно відстоювали позицію, що тільки суд може визначати вину і всіляке закриття кримінальних справ за нереабілітуючими обставинами після прийняття нової Конституції повинно вважатися неконституційним!

Ця точку зору отримувала постійний опір з боку керівництва правоохоронних органів, які за закриттям справ за таких обставин часто ховали огріхи слідства.

Після внесення до ч. 2 ст. 44 нового кодексу поправки, що належить авторам, звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється виключно судом!

Також в новому кодексі можна виділити:

д) У новому кодексі, крім вже відомих, вказані нові види обставин, що вик-

лючають злочинність діяння (наприклад, фізичний або психічний примус), або нові види звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим) тощо.

е) Автори кодексу вважали, що як світ не може бути тільки чорним і білим, так дуже часто неможливо відразу зрозуміти людину, що скоїла злочин. Тому, враховуючи різні психічні аномалії та патології, які медичні фахівці все частіше відмічають у деяких груп населення, в окремому розділі нового кодексу, де мова йде про суб'єкт злочину, введена так звана обмежена осудність, яка дозволяє більш точно враховувати особисті риси особи, яка вчинила злочин [8].

є) По-новому побудована система видів покарань у Загальній частині і в санкціях статей Особливої частини, що види покарань починаються з більш м'яких і закінчуються більш тяжкими. До речі, в діючому кодексі система видів покарань побудована навпаки.

ж) Кодекс має і нові види покарань, наприклад, громадські роботи, обмеження свободи, арешт. Автори вважали, що такі види покарань повинні, умовно кажучи, бути як "холодний душ" для тих осіб, що не завжди свідомо, впевнено скоїли злочин. Введення таких видів покарань базується на результатах соціологічних досліджень. Ці дослідження показують, що, як правило, після того, як особа відбуває шестимісячне покарання, у вигляді позбавлення волі, особливо у виправно-трудовій установі, це покарання вже не має необхідного виховного ефекту. Безумовно, тут виникають питання. Наприклад, де будуть відбувати покарання засуджені до арешту? Напевно, необхідно будувати арештні будинки, або це буде відбуватися в слідчих ізоляторах, або у виправно-трудовах установах. Очевидно, ці питання необхідно нам терміново розробляти. Безумовно, для практичного забезпечення виконання цих видів покарань потрібні і певні матеріальні ресурси.

Говорячи про безумовні зміни у видах покарань, потрібно розглянути таке,

умовно кажучи, перспективне питання, пов'язане, наприклад, з позбавленням волі. Наскільки зменшиться кількість засуджених до позбавлення волі, скажімо, через рік. Як здається, через рік після введення нового кодексу, можна орієнтовно очікувати, що не менш як на третину.

з) Змінено ставлення до такого виду покарань, як конфіскація майна. Враховуючи тяжкий фінансовий стан населення і не бажаючи створювати фактично нові передумови для скоєння злочинів, у новому кодексі конфіскацію майна можна буде застосовувати тільки за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Потрібно сказати, що навіть проста арифметика показує: якщо в нині діючому кодексі майже 130 кримінально правових норм, які мають такий вид покарання, як конфіскація майна, то в новому — кількість таких норм не складе і третини.

и) Розширено обставини, які пом'якшують покарання, наприклад, вчинення злочину під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність (ст. 66 КК). До речі, в ч. 3 цієї статті є дуже важливе законодавче положення, що чітко визначає правило, яке необхідно враховувати при кваліфікації злочину і призначенні покарання: "Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена у статті Особливої частини цього Кодексу як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує". Таке ж правило вказане і для обставин, які обтяжують покарання (ч. 4 ст. 67 КК).

і) У кодексі є новий окремих розділ "Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування". Цей розділ має низку статей, в яких містяться положення щодо порядку застосування таких заходів до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння у стані неосудності, або вчинили злочин у стані обмеженої осудності, або вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

ї) Суттєво підвищений розмір грошових сум, з яких, умовно кажучи, наступає кримінальна відповідальність. Наприклад, кримінальна відповідальність за одну з форм контрабанди починається тоді, коли переміщення товарів через митний кордон України проходить поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, якщо їхня вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян [6, с. 18].

к) Схоже сформульована кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Тут потрібен спеціальний коментар. Авторами було проведено дослідження ефективності рішень, які приймають податкові органи України. Наші запити обласні арбітражні суди та Вищий арбітражний суд України повідомили, що в середньому 70 відсотків оскаржених в суди справ щодо санкцій, застосованих податковими органами, визнаються судами незаконними. Крім того, була взагалі вивчена практика застосування ст. 148-2 "Ухилення ..." Встановлено, що тільки за 2000 рік було порушено близько 12 000 кримінальних справ органами податкової міліції за вказаною статтею. Яке ж було здивування авторів, коли вони побачили, що в суди було направлено тільки близько 300 справ, тобто 2,5 відсотка. А до позбавлення волі було засуджено менш ніж 50 чоловік. Звичайно, автори не вважають, що позбавлення волі — єдине реальне покарання. Ці дані наведені для того, щоб зрозуміти реальне становище з протидії ухиленням від сплати податків, інших обов'язкових платежів [6]. Взагалі, при аналізі такого становища, може виникнути думка, що не у кожному місті України є людина, яка приховує податки у значних розмірах. Це, безумовно, сумнівна думка.

Нам уже потрібно чітко розуміти, що Державний бюджет України, укріплення фінансової системи, погашення державою своєї заборгованості перед населенням по пенсіях, зарплатах, стипендіях тощо, багато в чому залежать від системи забезпечення сплати податків, інших

платежів, у тому числі і правової протидії ухиленню від сплати цих платежів. Саме так це робиться у розвинутих країнах. Наприклад, у січні 1997 року в Німеччині до 3 років і 9 місяців позбавлення волі був засуджений за ухилення від сплати податків Пітер Графт, батько відомої тенісистки Штефі Графт. Його звинувачували у тому, що за декілька років він із 26 млн доларів, які заробила його донька, сховав від сплати податків 12 млн доларів. Декілька років тому до 4 років позбавлення волі і штрафу у 7,1 млн доларів був засуджений за ухилення від сплати податків господар всесвітньо відомої тенети готелів Л. Хемслі [9, с. 314].

А що ж сталося з тими справами, які пішли у "корзину". Будемо вважати, що ці справи були припинені за об'єктивними засадами. Але 11 700 справ. Таким чином, по цих справах, що найменш проходили, — 11 700 директорів і головних бухгалтерів, їх родина, знайомі тощо. Їх допитували, очевидно, робили обшуки тощо. Саме у зв'язку з цим встало питання, що важливіше для нашої держави: карна функція (за нині діючим кодексом, кримінальна відповідальність настає за межі, коли ухилення від сплати податків дорівнює 1700 гривень) або все ж реальне залучення грошей у державний бюджет. Очевидне останнє. Наприклад, у великій Америці за 2000 рік було порушено менш ніж 3000 кримінальних справ. А у нас, при нашому розвитку економіки, 12 000. Але весь бюджет в Україні — 8 млн доларів, а в США — 2 трільона доларів.

У зв'язку з чим нами було вибрано інше правило. Автори, спільно з творчим колективом, який працював над новим кодексом, та народним депутатом України Інною Богословською запропонували, щоб "поріг" кримінальної відповідальності за цей злочин був значно підвищений. У новому кодексі кримінальна відповідальність настає тільки в разі ухилення від сплати податків чи інших платежів на суму, яка у 1000 разів перевищує неоподаткований мінімум доходів населення (який дорівнює 17 000 гривень).

Наступною кваліфікованою обставиною є "поріг", який у 3000 разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (51 000 гривень). Наступною кваліфікованою обставиною у цій статті є "поріг" у 5000 і більше мінімумів (85 000 і більше гривень). Коли ми подивимося на суми ухилення від сплати податків, які ми наводили у раніш показаних іноземних прикладах, то ми вже починаємо використовувати перевірені ознаки.

До речі, для того, щоб такі суми не виглядали такими великими, автори навіть внесли пропозицію, щоб рахувати ці суми у доларах США.

З метою реального отримання грошей у бюджет, у цій статті також було передбачено існування частини 4. У цій частині мова йде про те, що коли особа, яка вперше скоїла злочин, який вказаний у частинах 1 або 2, у випадках, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (об'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх не своєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня), то така особа звільняється від кримінальної відповідальності. Таким чином, навіть у випадках сумнівів після призначення і проведення необхідної експертизи, людина має шанс переконатися, що в його діях є склад злочину і вона має можливість відшкодувати це державі, а не працівнику податкової адміністрації чи міліції.

Останню тезу необхідно продовжити. У нині діючому кодексі є тільки декілька статей (ст. 56, ст. 170 та ін.), які в окремих частинах мають умови спеціального звільнення від кримінальної відповідальності особи (інколи такі норми називають заохочувальними нормами), яка вчинила такий злочин. У новому кодексі не тільки введені нові статті з такими умовами, а й розширений перелік умов, виконання яких звільняє особу від кримінальної відповідальності. У статтях 255 "Створення злочинної організації" та 260 "Створення не передбачених законом воєнізованих або озброєних формувань" вказані традиційні наступні умови звільнення:

якщо особа добровільно вийшла з таких формувань і повідомила про їх існування, сприяла їх розкриттю тощо. А, наприклад, в ч. 4 ст. 212 "Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів" сформульовані, як ми вже казали, досить нові умови звільнення від кримінальної відповідальності.

л) Декриміналізовані образа та наклеп. Більше немає кримінальної відповідальності за такі дії, що більше відповідає сучасним Європейським поглядам, у відповідності з якими "за слово не карають в'язницею".

3. При створенні нового Кримінального кодексу ставилось, як вже вказувалось, завдання максимально зробити так, щоб кримінально-правові положення, які закріплені у статтях кодексу, захищали більше коло, ніж зараз, конституційних прав особи. Тому з'явилися нові статті, в котрих захищаються права особи. Наприклад, це нова стаття 174, яка передбачає кримінальну відповідальність за "Невиплату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших, установлених законом виплат", охороняючи цим конституційні права осіб, які мають права на ці виплати.

Ще одна нова стаття, яка захищає конституційне право особи (ст. 59), в якій передбачена кримінальна відповідальність за "Порушення права на захист особи", тобто коли до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, які мають конституційне право на захист, не допускають, або не надають своєчасно захисника, а також коли мають місце інші порушення цього права людини, то особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор або суддя будуть притягнені до кримінальної відповідальності. Взагалі, треба підкреслити, що, з урахуванням положень нового Кримінального кодексу, в ньому практично захищені всі конституційні права особи.

4. У новому кодексі кримінальне законодавство більше відповідає сучасному стану розвитку економічної системи в Україні. Наприклад, зараз у нашій Конституції та в цивільно-правових документах закріплена рівність у правах та обов'язках між усіма формами влас-

ності. А в нині діючому кодексі захист власності передбачений кримінально-правовими нормами, які є у двох главах: глава II "Злочини проти державної та колективної власності" і глава V "Злочини проти індивідуальної власності громадян". Але таке становище є, безумовно, застарілим. Тому в новому кодексі сформульований один розділ VI "Злочини проти власності", в якому чітко зібрані усі суспільнонебезпечні діяння проти власності, незалежно від її форми [10].

5. Цей кодекс "взяв" все що є позитивне в міжнародному досвіді, тобто при розробці кодексу були враховані: а) положення чинних міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України; б) положення міжнародних конвенцій, до яких приєдналась Україна. Наприклад, у новому кодексі є такі статті, як: 147 "Захоплення заручників", 149 "Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини", 209 "Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом", 305 "Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів", 306 "Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів". Потрібно додати, що врахування міжнародних правових положень у нашому кримінальному законодавстві створює можливість екстрадиції злочинців.

6. У процесі роботи над новим кодексом була вивчена практика застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за найбільш небезпечні злочини, в тому числі пов'язані з міжнародними обов'язками держави.

Так, порівняно недавно, 24 березня 1998 року, діючий кодекс, прийнятий у 1960 році, Законом № 210/98 було доповнено статтею 124-1, якою передбачено відповідальність за торгівлю людьми. З об'єктивної сторони цей злочин полягає у "відкритому чи таємному заволодінні людиною (виділено нами. — Ю. К., Є. С.), пов'язаному з законним чи незаконним переміщенням за зго-

дою чи без згоди особи через Державний кордон України для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в торгівлю кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, експлуатації її праці".

Отже, у цій нормі існує, як здається, невідповідність назви статті об'єктивній стороні складу злочину через те, що у всьому світі торгівля визначається як купівля-продаж [11]. А відкрите чи таємне заволодіння людиною більш нагадує інші склади злочинів: крадіжку і грабж. Крім того, зважаючи, що за змістом міжнародних конвенцій мова йшла про боротьбу з торгівлею людьми, виникали серйозні правові колізії при розслідуванні справ. Не в повній мірі охоплювались цією статтею дії злочинців, які програвали людей в карти, дарували, використовували як предмет застави, міняли тощо. Це викликало потребу по-новому сконструювати склад злочину, в редакції авторів узгоджений з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Ніною Іванівною Карпачовою.

Зараз стаття 143 кодексу носить назву "Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини". Об'єктивна сторона злочину тепер визначається як "продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, зв'язаної з законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через Державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці". До цього потрібно додати, що у минулому році в системі Міністерства внутрішніх справ був створений окремий відділ, який займається розслідуванням злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Тому, як здається, якісне законодавство створить необхідну базу для роботи цього відділу [7, с. 4–6].

7. Впродовж останніх 5–7 років в українській юридичній літературі неодноразово обговорювалось питання стосовно тероризму. При цьому в Україні був створений і кілька років функціонував навіть Антитерористичний Центр, а кримінальної відповідальності за цей злочин не було встановлено через надто велику заполітизованість питання. Спочатку певні політичні сили боялись, що під ознаки цього злочину підпадут опозиційні партії, а згодом текст прийнятого закону відхилив Президент. Між іншим, до країн, які не мають свого власного антитерористичного законодавства, на Заході ставляться з недовірою.

Автори переконували, в процесі прийняття нового кодексу, опонентів щодо роз'єднання понять "тероризм". Тероризм як явище, яке, безумовно, присутнє в країнах, на територіях яких ведуться національно-визвольні операції (Ізраїль, Росія, Туреччина, Ліван тощо) це — одне, та терористичний акт як конкретний злочин проти громадської безпеки — це інше.

Цей склад злочину сформульований в редакції авторів. "Терористичний акт. Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпали чи інші дії, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою".

У Конституції це один з найбільш громіздких складів злочину, тому що важко передбачити, при яких обставинах особа, що скоїла терористичний акт, ухилилась би від відповідальності.

Частина четверта цієї статті передбачає відповідальність "за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації".

Також потрібно сказати, що і в цій статті є заохочувальна норма (спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності), основною метою якої є запобігання вчиненню подібних злочинів та їх розкриття. Так, у відповідності з частиною 5 цієї статті за діяння, передбачені в частині 4, особа, крім організатора і керівника, яка добровільно повідомила про злочин правоохоронний орган і сприяла припиненню існування або діяльності терористичної групи чи організації, або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку зі створенням або діяльністю такої групи чи організації", якщо в її діяннях немає складу іншого злочину, звільняється від кримінальної відповідальності.

8. Суттєвою відмінністю нового кодексу від діючого стало також практичне запровадження в життя положення ст. 21 Конституції України щодо вільності і рівності усіх людей у своїй гідності і правах та положень ст. 24 Конституції, у відповідності з якою "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом". У зв'язку з чим не може бути привілеєм та обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками".

Саме через це розділ IV "Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи" суттєво відрізняється від передбачених складів злочину нині діючого кодексу. Так, якщо

потерпілою особою при звалтуванні чи при примушуванні до вступу в статевий зв'язок є тільки жінка, то в новому кодексі це може бути і чоловік. Більше того, не передбачається і злочин, який зараз зветься "мужолозтво", тому що треба було б тоді вводити і злочин "лесбійанство". Натомість ст.153 УК передбачає відповідальність за насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Взагалі, безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 152–156 цього розділу, є суспільні відносини, які складаються з приводу забезпечення прав, інтересів та потреб особи на статеvu свободу, недоторканість.

Слід відзначити, що перемога цієї точки зору далась нелегко. "Традиціоналісти", тобто прихильники старих підходів, намагались різними методами чинити тиск на авторів з метою повернутися до редакції діючого Кримінального кодексу. Разом з тим, свою небайдужість і підтримку авторам демонструвала громадськість.

9. Також необхідно вказати, що в цьому кодексі зроблена більш точніша і ретельніша диференціація кримінальної відповідальності, яка залежить від класифікації злочинів. Якщо в нині діючому кодексі наданий тільки перелік тяжких злочинів, то в новому є окрема стаття 12, яка зветься "Класифікація злочинів", в якій залежно від ступеня важкості злочину поділяються на злочини невеликої важкості, середньої важкості, важкі та особливо важкі. Одночасно вказуються ознаки кожної групи злочинів. В основі цих ознак знаходяться санкції за конкретні злочини. З диференціацією кримінальної відповідальності пов'язана система і види покарань, які є в кримінальному законодавстві.

10. У новому Кримінальному кодексі, на відміну від діючого [2, 4], не передбачені режими виправно-трудоx колоній. Це відповідає вказаним вище новим підходам до класифікації злочинів. Тому задача парламентарів і науковців полягає зараз в тому, щоб до набрання чинності новим Кримінальним кодексом внести зміни і доповнення до дію-

чих Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів.

Очевидно, що засуджені будуть відбувати покарання в місцях позбавлення волі в залежності від тяжкості злочину, згідно класифікації злочинів, вказаної вище.

11. Ще однією суттєвою відмінністю нового кодексу є скасування статті щодо особливо небезпечного рецидивіста. Це відповідає новим завданням кодексу, а також визначенню поняття "покарання" та його мети (ст. 50 КК).

Якщо взяти до уваги, що тільки в місцях позбавлення волі зараз перебуває близько 230 тис. чоловік і ця кількість протягом ряду останніх років не зменшується, незважаючи на щорічні амністії, кримінальна політика має бути докорінно змінена. Саме тому в ч. 2 ст. 50 зазначено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [5].

Тому зняття "клейма" особливо небезпечного рецидивіста (ОНР) буде стимулювати таку категорію засуджених до звільнення, в яке вони майже втрачають віру, стимулювати їх до виправлення та швидкої соціальної реабілітації. У відповідності до Прикінцевих та Перехідних положень, про які ширше буде сказано далі, стосовно аналізуючих законодавчих новел, вказується, що з дня набрання чинності цим кодексом не є особливо небезпечними рецидивістами особи, визнані такими відповідно до ст. 26 КК України 1960 року. Якщо ці особи продовжують відбувати призначене їм покарання, то вироки судів щодо них підлягають зміні в частині визнання їх особливо небезпечними рецидивістами. У разі потреби змінюється кваліфікація вчинених ними злочинів, а також зменшується покарання відповідно до частини третьої ст. 74 кодексу.

Потрібно також вказати, що на відміну від діючого кодексу в новому кодексі суттєво обмежені повноваження Президента України щодо здійснення помилування. Помилування Президентом здійснювалось на підставі п. 27 ст.

106 Конституції України. Але, практично, у зв'язку з відсутністю відповідного закону, який би визначав межі повноваженості Президента, помилування здійснювалось на підставі Положення про порядок здійснення помилування осіб, засуджених судами України, яке було затверджено Указом Президента України від 31 грудня 1991 року (№ 22).

У відповідності з цим Указом, помилування засуджених здійснюється у вигляді: "заміни смертної кари позбавленням волі, повного або часткового звільнення від як основного, так і додаткового покарання, заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням, зняття судимості". Таким чином, є перерозподіл влади: зміна вироків по будь-якій справі, яку повинна вирішувати тільки так звана "третя влада" — суд!

Вважаючи такий підхід неконституційним, у новому кодексі актом помилування можна лише замінити засудженому призначене судом покарання у вигляді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років (ч.2 ст. 87 КК).

12. У цьому кодексі є нові кримінально-правові норми, які створюють додаткові умови для гарантування незалежності представників органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських діячів для ефективного виконання ними своїх обов'язків із захисту інтересів населення нашої держави. Наприклад, у розділі XV "Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян" є статті 344 "Втручання у діяльність державного діяча", 346 "Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча", 351 "Перешкодження діяльності народного депутата України та депутата місцевих рад".

13. У новому кодексі можна виділити важливі загально-правові положення щодо підвищення рівня захисту суддів, адвокатів, представників особи, робітників правоохоронних органів.

Наприклад, низці норм щодо захисту

діяльності захисника та представника особи. Так, у ст. 397 встановлена кримінальна відповідальність за "Втручання в діяльність захисника чи представника особи"; в ст. 398 — за "Погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи"; в ст. 399 — за "Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи" тощо.

14. Кримінальний кодекс 1960 року фактично залишав для вчених та для практиків розв'язання питань щодо вчинення злочинів організованою групою або злочинною організацією. Тільки зараз (ст. 28) вперше у закон включені чотири норми, що регламентують відповідальність за здійснення злочинів організованою групою осіб, злочинною організацією.

Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його підготовці або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників груп, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи, або керівництві чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпеченні функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Говорячи про ці законодавчі новели, потрібно також враховувати, що якщо в 1991 році організованими злочинними групами було вчинено 2732 злочини, то вже в 2000 році — близько 10 000 злочинів.

Саме це викликало до життя встановлення кримінальної відповідальності і за створення злочинної організації (ст. 255), і за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256).

Ці статті є серйозною перешкодою для організованого злочинного середовища. Вказані положення дозволяють, на нашу думку, бути впевненими суспільству у своєму майбутньому, звичайно, в тому випадку, коли ці норми будуть застосовуватися правоохоронними органами. Аналізуючи законодавство

європейських країн, можна впевнено стверджувати, що подібного арсеналу для боротьби з цими небезпечними злочинами практично не існує.

Необхідно також вказати на нові положення, які доповнюють існуючу в новому кодексі законодавчу базу для боротьби, в першу чергу, з організованою злочинністю. Наприклад, у ст. 43 КК "Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації" вказані умови, які звільняють або значно пом'якшують відповідальність осіб, які виконували спеціальне завдання в організованій групі або в злочинній організації. Наявність таких правових положень повинна надати реальні важелі для протидії злочинності. У всякому разі створюється можливість для необхідної оперативної праці серед злочинних груп, розкриття злочинної діяльності, умовно кажучи, зсередини тощо. Те, що Верховна Рада пішла на введення такої заохочувальної норми, свідчить про ту велику увагу, яка приділяється у нашій державі протидії такій злочинності.

15. Потрібно враховувати, що положення, які є в новому кодексі, не мають "завдання" тільки механічно пом'якшувати кримінальну відповідальність. Ще раз потрібно нагадати, що в кодексі повинні бути такі правові положення, які відповідають вимогам часу. Тому, наприклад, розширена відповідальність за скоєння злочинів у сфері службової діяльності. Суб'єктами цих злочинів можуть вже бути не тільки посадові особи, як нині, а й службовці.

16. Окремо необхідно виділити положення, що є у окремій частині нового кодексу, яка звється "Прикінцеві та перехідні положення", в яких також є два розділи. Не зупиняючись детально на цих положеннях, в той же час необхідно враховувати наступне. Багато прикінцевих та перехідних положень зроблено для того, щоб процес зміни кримінального законодавства пройшов найбільш, умовно кажучи, спокійно, мав при цьому мету більш м'якого перехідного процесу.

Безумовно, наявність цих положень, про які ми вище вже говорили, інших таких положень потребує враховувати те, до якої кількості осіб будуть застосовані такі перехідні положення або, умовно кажучи, це Велика Амністія. За попередніми розрахунками, в тому чи іншому випадку, ця амністія буде стосуватися не менше 20 відсотків засуджених. Це теж потрібно враховувати.

На закінчення першого короткого коментаря нового Кримінального кодексу виникає необхідність підкреслити його відповідність найважливішим положенням Конституції України, загальнолюдським цінностям, позитивний вплив на формування і захист конституційних прав людини, існування цілісного професійного світогляду майбутніх юристів, на вдосконалення і підняття на більш високий рівень діяльності нашої правової системи.

Література

1. Конституція України. — Одеса: Астропринт, 1999.
2. Кримінальний кодекс України 1960 р. — Київ: Юрінком, 1999.
3. Кримінальний кодекс України 2001 р.
4. Виправно-трудоий кодекс: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: Шахун В.І. — К.: НАВСУ — "Правові дже-рела", 2000.
5. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Часть I. — Одесса: Бахва, 1998; Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Часть II. — Одесса: Юридическая литература, 2000.
6. Див. більш детальніше: Карма-

зин Ю. А. Будем жить по-новому УК // Зеркало недели. — 2000. — № 14 (400).

7. Цю проблему детально розробляє один з авторів. Див.: Кармазін Ю. А. Українське законодавство щодо боротьби з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України // Вісник університету внутрішніх справ. Спец. випуск. — Харків, 1999.

8. Цю проблему багато років розробляє Н. А. Мірошніченко. Див.: Мірошніченко Н. А. Ограниченная вменяемость: Сборник научных трудов. — Барнаул, 1985; Мірошніченко Н. А. Пограничное состояние психики, наркомания, вменяемость // Сб. Одесского медінститута. — Одесса, 1994; Майер Д. И., Мірошніченко Н. А. Предпосылки к законодательным предложениям по уменьшенной вменяемости // Судебная и социальная психиатрия 90-х годов. Выпуск 5. — Киев, 1994; К проблеме ограниченной вменяемости // Сб. Одесского медінститута. — Одесса, 1995.

9. Див. більш детальніше: Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине: Курс лекций. Предисловие проф. Мартина Финке (университет Пассау, ФРГ). — Одесса: Бахва, 1997.

10. Таку точку зору майже 10 років розробляє один з авторів. Див. перші публікації з цього приводу: Стрельцов Е. Л. Правові проблеми регулювання підприємництва (кримінально-правовий аспект) // Право України. — 1992. — № 2. Потім такі доводи продовжували додатково аргументуватися. Див. наприклад: Стрельцов Е. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. — Одеса, Астропринт, 2000. — С. 45-47.

11. Див.: Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. — К.: Знання, 2000.

Ю. А. Кармазин,

Председатель Комитета Верховной Рады Украины по вопросам борьбы с организованной преступностью и коррупцией, народный депутат Украины, заслуженный юрист Украины,
г. Киев, ул. Банкова, 6-8

Е. Л. Стрельцов,

проректор Одесского национального университета им. И. И. Мечникова,
заведующий кафедрой ЭПФ, доктор юридических наук, профессор,
г. Одесса, ул. Дворянская, 2

***НОВЫЙ УГОЛОВНЫЙ КОДЕКС УКРАИНЫ:
ПЕРВЫЙ ВЗГЛЯД***

РЕЗЮМЕ

6 апреля 2001 года Верховная Рада Украины приняла новый Уголовный кодекс Украины, который должен вступить в действие с 1 сентября 2001 года.

Этот Уголовный кодекс имеет целый ряд новых положений и положений, отличных от схожих положений ныне действующего Уголовного кодекса, принятого в 1960 году. Анализируются и комментируются эти положения.